

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DIŞ BORÇLARIN İNCELENMESİ VE “MALİ SOSYOLOJİ” AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Selin Ertürk Atabey¹

ÖZET

Bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi Kamu Maliyesi disiplini ile Sosyoloji disiplini arasında önemli bir bağlantı vardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri sosyal bilimlerinin temel taşının insan olması ve iki disiplinin de insan hayatını olumlulaştırmak için çalışmasıdır. Sosyoloji disiplini, toplumun yapı taşı olan insanın diğer insanlarla ilişkisinden var olurken; Kamu Maliyesi disiplini de toplumların/insanların bir arada yaşamalarından meydana gelen ihtiyaçlarının/kamusal ihtiyaçların karşılanması için devletlerin yapacağı harcamalar ve bu harcamaları finanse edebilmek için sağlayacağı gelirlerin elde edilmesi gerekliliğinden var olmuştur. Bu çalışmada 1980 sonrasında Türkiye’de dış borçların seyri incelenerek bu dış borçların topluma etkisinin ne olduğunun mali sosyoloji bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Dış Borç, Mali Sosyoloji, Mali Politika, Türkiye.

---

¹ Dr, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

EXAMINATION OF EXTERNAL DEBT IN THE POST-1980 PERIOD AND AN EVALUATION FROM THE ASPECT OF “FISCAL SOCIOLOGY”

Selin Ertürk Atabey

ABSTRACT

As with all social sciences, the fields of public finance and sociology are strongly interconnected, based largely on the fact that the cornerstone of all social sciences are people, and that both disciplines are devoted to improving standards of living. Sociology is built around the relationships human beings hold with each other, as the cornerstones of society. On the other hand, the science of public finance emerged to satisfy the need to control the income and expenses of governments, allowing them to meet the needs of the public, as societies of people living together. This study will make an analysis of the course of external debts in the post-1980 period, and will evaluate the impacts of these external debts on the fiscal sociology.

Keywords: External Debt, Fiscal Sociology, Fiscal Policy, Turkey.

GİRİŞ

Kamu açıklarını gidermek amacıyla kullanılan borçlanma, giderek maliye politikasının amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla kullanılan bir maliye politikası aracı haline gelmiştir. Borçlanma sadece bütçe açıklarını gidermek için değil, ekonomik ve sosyal amaçlar için de kullanılan bir maliye politikası aracıdır. Devlet borçlanmasının toplumdaki üretim ve tüketim düzeyi üzerinde etkileri genel olarak genişletici ve daraltıcı etkiler olarak karşımıza çıkmakta ve mali sosyoloji açısından incelenme olanağı bulmaktadır. En temel anlatımla bu etkiler, toplumdaki bireylerin birbirleri ile iletişimi/etkileşimi sonucunda birbirlerine yaydıkları pozitif dışsallık sonucu devletin dış borçlanması sonucunda milli gelirdeki artış ile kendilerini daha zengin durumda hissetmeleri sonucunda daha fazla tüketim yaparak genişletici bir etki sağlamaları söz konusu olabilir. Ya da toplumdaki bireylerin tam tersi olarak birbirleri ile etkileşimi sonucunda dış borçlanmanın daha sonraki dönemlerde anapara ve faiz ödemeleri ile daha fazla miktarda geri ödeneceğinden kendilerini tedirgin hissetmeleri sonucunda tüketimlerini kısımları şeklinde de daraltıcı etkisi kendini gösterebilir. Aynı etkileşim üretim sektöründe yer alan bireyler arasında da gerçekleşerek üretimden vazgeçme ya da daha fazla üretme şeklinde kendini gösterebilir.

Bu çalışmanın amacı mali sosyoloji ve dış borç kavramlarının ne olduğu ifade edildikten sonra dış borçluluk düzeyini ölçmede kullanılan oranların açıklanması ve 1980 sonrası Türkiye’de dış borçların gelişiminin mali sosyoloji açısından değerlendirilmesinin yapılması sürecinde toplumun dış borçlanmadan nasıl etkilendiğinin ifade edilmesi amaçlanmıştır.

1. MALİ SOSYOLOJİ VE DIŞ BORÇ KAVRAMLARI

Toplum, toplumsal olay veya sosyal sorun denince akla ilk gelen bilim dalı sosyoloji olmaktadır. Toplumbilim ya da toplumun bilimi olarak da ifade edilen sosyoloji, insanların birbirleri ile ilişkilerinin bilimsel açıdan incelenmesi, sosyal davranışa yönelen bilimsel bir yaklaşım, toplumun, insan etkileşiminin ya da sosyal davranışın bilimsel açıdan incelenmesi, insan birlikteliği gerçeği üzerinde odaklaşan bir bilim dalı şeklinde tanımlanmaktadır (Karaca, 2010: 16). Toplum halinde yaşayan insanların arasındaki ilişkilerden doğan olayların incelenmesi, çeşitli sosyal bilim kollarını meydana getirmektedir (Mutluer vd., 2007: 11). Mali sosyoloji, maliye- toplum ilişkisini konu edinir. Toplumsal

hayatın mali boyutunu ve bu boyutun öteki toplumsal gerçekliklerle etkileşimini inceler. Mali Sosyoloji, sosyal hayatın en önemli unsurlarından olan mali konular bir başka ifadeyle vergiler, borçlanma, parafiskal gelirler gibi konuların toplum üzerindeki etkileri ile ilgilenir (Karaca, 2010: 19).

1917 yılında Rudolf Goldscheid'in (1958) türettiği ve Joseph A. Schumpeter'in 1918 yılında yayınladığı "Vergi Devletinin Krizi" başlıklı yazısı ile genel kabul görmesinde önemli bir rol oynadığı "mali sosyoloji" olarak adlandırılan yaklaşım, kamu maliyesi disiplininde neoklasik iktisadın mali konuları çözümlemedeki yetersizliği karşısında eleştirel bir bakışı simgelediğini ifade etmektedir (Gürkan, 2011: 174). Mali sosyoloji, belirli mali olayları açıklamak amacıyla hareket ederken birbirini tamamlayan sosyolojik usulleri aynı zamanda kullanmak ve bunları kullanırken de toplumu hareket halinde bir bütün olarak dikkate almak zorundadır (Kurtkan, 1968: 12-13). Mali sosyoloji, günümüzde hakim Maliye anlayışının, toplumsal gerçeklikten uzaklaştığı ölçüde giderek açıklama yeteneğini yitirmesi karşısında, mali sorunları toplumsal bağlamı içinde ele alması açısından eleştirel Maliye geleneği diyebileceğimiz alanın en önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Sert, 2011: 14).

Bütün sosyal kurumların uygulamadaki başarı ihtimalleri zincirleme bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve bunlardan hangisinin en fazla önem taşıdığını belirleyebilmek pek mümkün değildir (Kurtkan, 1968: 31). Bu açıdan kuşkusuz dış borçlanmanın toplum üzerinde oluşturacağı etkinin incelenmesi mali sosyolojinin konularından birini oluşturmaktadır.

Borçlanma ve kamu harcamaları gibi mali olaylar, teorik bakımdan bir gerçeklik olduğu görülen ve tarihsel bakımdan da bir gerçeklik olan toplum halinde yaşamın dolaylı bir sonucudur. Toplumsal yaşamın varlığı hemen mali olayları doğurmaz, mali olaylar toplumsal yaşamın kaçınılmaz ve vazgeçilmez siyasi bir örgütlenme biçimi olan devletle birlikte ortaya çıkmaktadır. Mali sosyoloji, maliye politikalarını ve onların etkilerini biçimlendirecek şekilde devleti ve toplumu birbirine bağlayan karmaşık sosyal etkileşimlere ve kurumsal ve tarihi bağlamlara tam olarak odaklanmak suretiyle diğer yaklaşımlardan farklılaşmaktadır (Çelebi, 2012: 1-5).

Değişen ve gelişen devlet anlayışı içinde devlete her geçen gün daha fazla görev yüklenmesi nedeniyle devletlerin ihtiyaçları artmakta; artan ihtiyaçları karşılayabilmek için de devletlerin daha çok gelir elde etmesi gerekmektedir. Devletin gelirleri; vergi, resim, harç, katılma payları, parafiskal gelirler, mülk ve teşebbüs gelirleri, para ve vergi cezaları gibi gelirlerden oluşmaktadır

(Eker, 2004:25). Devletin gittikçe artan harcamalarının yanı sıra ya beklenmedik ya da çok büyük harcamalar yapılması gereken zamanlarda ifade edilen gelirler bu ihtiyacı karşılayamamaktadır ve bu bağlamda devletler, borçlanma yoluna gitmektedir. Önceki dönemlerde savaşlar gibi olağanüstü hallerde ya da büyük harcama gerektiren yatırımları gerçekleştirmek için başvuru borçlanma, günümüzde yerini bütçe açıklarını kapatmak, kamu gelir ve giderleri arasında oluşan dengesizlikleri gidermek ve/veya ekonomide atıl bulunan fonları tekrar aktif duruma getirmek için kullanılmaktadır (Meriç, 2013: 2)

Kamu sektörünün özel sektörden elde ettiği iç borçlar ve yabancı ülkelerden sağladığı dış borçlar, kaynakları bakımından özellik göstermektedirler (Arslan, 1970: 132). Devlet borcunun iç kaynakları, bireyler ve özel kuruluşlar, ticari bankalar, merkez bankası, sosyal güvenlik kurumları ve diğer ekonomik kuruluşlardır. Devlet borcunun dış kaynakları ise, yabancı sermaye piyasaları, yabancı devletler, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası bankalardan oluşmaktadır. İç borçlar, ülke içindeki kaynakların kamu ekonomisi alanında kullanılmak üzere serbest kalmasını sağlamaktadır. Dış borçlar ise dış ülkelerden üretim faktörü transfer edilmesini kolaylaştırmaktadır. İç borçlar, milli gelir düzeyine doğrudan bir etkide bulunmamakla birlikte dış borçlar, borçlanmanın yapıldığı dönemde milli gelir miktarını artırır. Faiz ve anapara ödendiği zamanda ise iç kaynaklar karşılıksız olarak dış ülkelere aktarılmış olmakta ve bu durumda milli gelir azalmaktadır. Devletlerin, dış borcu iç borca tercih etmesinin nedeni dış kaynak sağlayan yabancı devlet ve mali kuruluşların faiz, vade ve ödemesiz dönem hususunda çekici ve uygun önerilerde bulunması durumunda söz konusu olabilir ancak günümüzde gelişmekte olan ülkelerin dış borca yönelmesinin nedeni yukarıda ifade edilen durumun aksine belirli bir kalkınma hızının gerekli kıldığı tasarruf hacminin ülke içinde gerçekleşmemesi ve bu durumda dışarıdan kaynak transferine ihtiyaç duyulması ya da tasarruf yetersizliği söz konusu olsa dahi dışarıdan sermaye malı, sanayi hammaddesi, teknik bilgi ve benzeri getirebilmek için gerekli dövize sahip bulunmamaları (Nemli, 1984: 189) ve ayrıca daha önce borçlandıkları paraların anapara ve faiz ödemelerinde sıkışıklıklar oluşması da bu ülkeleri dış borca zorlamaktadır.

Devletlerin dış borçlanmaya başvurması ekonomik, siyasi ve mali nitelik taşıyabilmektedir. Devlet tasarruf açığını kapatmada iç tasarrufların yetersiz kalması durumunda dış borçlanmaya gidebileceği gibi, iç borçlanma, dış borç-

lanmanın faiz, vade, itfa, şekli gibi şartlar bakımından birbiriyle kıyaslanması sonucu, borçlanmanın tercihi yoluna da gidilebilmektedir (Savaş, 1976: 84).

Dünya Bankası, BIS, IMF, OECD gibi uluslararası kuruluşlar dış borç verilerinin standart hale getirilmesini sağlamak amacıyla, 1984 yılında ortak bir çalışma grubu kurmuştur. Bu çalışma grubunun 1988 yılında önerdiği ve ülkemizde de Hazine Müsteşarlığı tarafından kabul edilen dış borç tanımı şöyledir; Bir ülkenin belirli bir zaman dilimi içindeki gayri safi dış borçları, o ülkede yerleşik olmayan kişilerden bir sözleşmeye dayanarak sağlanmış olan kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülükler toplamıdır (Sarı, 2004: 3).

En genel anlamda dışarıdan borçlanmanın gerekliliği ya da geçerliliği bu borçlanmanın toplumsal fayda ve toplumsal maliyetlerinin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkacaktır. Buna göre faydasını maksimize etmeye çalışan bir tüketici gibi devlet de borç almayı ancak, borçlanmanın marjinal faydasının sosyal maliyetine eşit olduğu noktaya kadar kabullenebilecektir. Maliyetlerin faydaları geçtiği yerde borçlanma devletin yüklenebileceği bir durum olmaktadır. Bu fayda ve maliyetler, borçlanan ülkenin bu borcu almakla toplumsal refahı nasıl ilerletebileceğine dayanmaktadır. Buradaki maliyet kavramının nominal faizler ve finansman faizlerinden daha genel bir anlam içerdiğini, bu bağlamda parasal olmayan bazı unsurları da kapsadığını gözden uzak tutmamak gerekmektedir (Evgin, 1996: 16).

Dış borçlanmanın en önemli etkilerinden biri de toplumsal etkisidir. Toplumsal etkileri; borç yükü, gelir dağılımı ve gelirin yeniden dağılımı şeklinde üçlü bir ayırmda incelemek literatürde yaygın kullanımlardan biridir (Bülbül, 2003: 132). Borç yükünün borçlanmanın yapıldığı nesil mi yoksa sonraki nesil mi yüklenecek sorusuna farklı iktisadi yaklaşımlara göre farklı cevaplar yer almaktadır. Genel olarak, klasik iktisatta borçlanma ile kullanılan kaynakların maliyeti gelecek nesillere yüklendiği ifade edilirken; modern iktisatta ise borçlanma gerçek bir gelirdir ve önemli olan dış borçlanma optimal bir şekilde kullanılarak ülkenin dışa bağımlılığının artırılmaması hedeflenmektedir görüşünü savunmaktadırlar. Borçlanmanın gelir dağılımı üzerine toplumsal etkileri incelenirken sermaye piyasasında hangi faiz oranı üzerinden borçlanıldığı önemlidir. Eğer devlet cari faiz oranından borçlanarak üretim faktörlerinden biri olan sermayenin fiyatını artırmıyorsa borçlanma gelir dağılımı üzerinde olumsuz bir etki oluşturmamaktadır. Eğer devlet, cari faiz oranını artırarak borçlanıyorsa bu durumda toplumdaki bireyler tüketim harcamalarını kısarak daha fazla gelir elde etme saiki ile tasarruflarını artırmaktadırlar

ve yüksek faiz oranı tasarruf sahiplerinin lehine olacak şekilde gelir dağılımını bozmaktadır (Bülbül, 2003:132-133).

2. 1980 SONRASI TÜRKİYE’DE DIŞ BORÇLARIN GELİŞİMİ

Türkiye’nin son otuz üç yıllık dış borç gelişmeleri incelendiğinde üç dönem belirlemek mümkündür. Bu dönemler; 1980–1989 dönemi, 1990-1999 dönemi ve 2000 sonrası dönem olarak ifade edilebilir. Bu üç dönemin birbirinden farklılığı başlıca 24 Ocak Kararları, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar, 9 Aralık 1999 tarihinde imzalanan Stand-by anlaşması ile ifade edilen üç metin ve 2002 yılında yaşanan küresel mali kriz ile anlam bulmaktadır (Sarı, 2004: 47).

1980-1989 dönemi; 1980’li yıllar ekonomide liberalleşme çabalarının çeşitli uygulamalarıyla birlikte Türkiye ekonomisinde de büyük bir yapısal değişim gerçekleşmiştir. Bu büyük yapısal değişim finansal serbestleşme ve yapısal uyum amaçlı politikaları içeren reformlar bağlamında gerçekleşmiş ve birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. 1980 ve 1990 yılları arasında mali liberalleşmede başarıya ulaşıldığına olan inancın artması ile Merkez Bankası’nın parasal alandaki rolü etkinlik kazanmaya başlamıştır. 11.08.1989 tarihinde yürürlüğe giren "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar", mali liberalleştirme çalışmalarındaki en önemli adımını oluşturmuştur. Bu bağlamda sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir ve Türkiye bu dönemde uluslararası sermaye akımlarının/sıcak paranın aranan adreslerinden biri olmuştur (Sarı, 2004: 48-52).

İhracat teşviklerinin ve dış borç servislerinin mali yükü kamu harcamalarında önemli yer tutmuş, ekonominin genel olarak kayıt dışına itilen işlem hacminin büyümesi ve vergi sisteminin sağlığı sonucunda kamu kesimi açık vermeye devam etmiştir. İhracatı arttırmaya odaklı bu vergi politikası, sağlıklı ve konjoktüre uygun bir finansman politikası oluşturulmasını engellemiştir. Kısa bir süre içerisinde bu kadar hızla artan kamu açıklarını finanse edebilmek için iktidara gelen hükümetler sağlıklı bir vergi politikası oluşturmak yerine iç ve dış borçlanmayı tercih etmişlerdir (Ünsal, 2004:97).

Tablo 1. Türkiye'nin 1980 – 1989 Dönemi Dış Borç Stoku

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Artış (%)	Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Artış (%)
1980	15,7	-	1986	34,3	24,7
1981	16,6	5,7	1987	43,1	25,6
1982	17,6	5,9	1988	42,7	-0,9
1983	18,8	6,9	1989	43,7	2,3
1984	22,6	20,2			
1985	27,5	21,6			

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Türkiye Dış Borç İstatistikleri, 2013.

Bu dönemdeki dış borç miktarındaki artışın en büyük nedenlerinden biri de ABD dolarının diğer paralar karşısında giderek değer kaybetmesidir. Türkiye'de borçların bileşiminde dolar dışı paraların da belirli bir ağırlığının olması ve bu paraların dolar karşısında değer kazanması nedeniyle, dış borçlar ABD doları cinsinden artmıştır. Sadece 1984–1988 yılları arasında dış borçlarımız ikiye katlanmıştır. Türkiye'nin dış borçlanmasıyla ilgili en ciddi değişikliklerden birisi 1989 yılından itibaren gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren dış borç yükü ulaştığı tehlikeli noktadan geri çekilmeye ve “Dış Borç/GSMH” oranı düşürülmeye başlanmıştır. Hazinesinin bu dönemde dış borçlanmanın dış borç servisiyle sınırlandırılması ilkesini titizlikle uygulaması bu olumlu sonucu doğurmuştur. Dış borç yükü ve kredibilite açısından olumlu olan bu gelişme, iç denge açısından benzeri önlemlerin alınamaması nedeniyle, bu kez, iç ekonomik istikrar sorununu gündeme getirmiştir (Tandırcıoğlu, 2000: 23).

1990-1999 dönemi; Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar, 11 Ağustos 1989 tarih ve 20249 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kararı, 29 Aralık 1983 tarihli 28 Sayılı Kararla başlayan ve 7 Temmuz 1984 tarihli 30 Sayılı Kararla devam eden Türk kambiyo rejiminin serbestleşmesi çabalarındaki en son aşama olarak değerlendirmek gerekmektedir. Tüm bu çabalarla, Türkiye'de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin yurtdışından aynı ve nakdi kredi temin etmeleri serbest bırakılmış, yerleşiklerin döviz bulundurma, yerleşik bankalardan döviz kredisi alma, yurda döviz ithali ve yurtdışına döviz ihracı önündeki sınırlandırmaları önemli ölçüde azaltılmıştır. Böylece ödemeler dengesinin sermaye hesabı dışı açılmış ve özel sektör borçlanması daha rahat yapılabilir hale gelmiştir. Bu durum

ülkemizde sürdürülemez kamu açıkları ve iç tasarruf yetersizlikleri gibi yapısal sorunların varlığıyla daha da tetiklenmiştir. Sıcak para politikasına zemin hazırlayan bu gelişme 1990’lar boyunca dış borç birikim süreçlerine önemli ivmeler kazandırmıştır (Sarı, 2004: 53).

1990’lı yıllardan itibaren, 32 Sayılı Karar’ın hazırladığı bu alt yapı sayesinde yurt içi tasarrufların yetersiz kaldığı bir ortamda, hızla büyüyen kamu açıklarına finansman sağlamak amacıyla, hem kamu hem özel sektör dış borçlanması önemli ölçüde özendirilmiştir (Sarı, 2004: 54).

Tablo 2. Türkiye’de 1990 – 1999 Dönemi Dış Borç Stoku

Yıllar	Dış Borç Stoku (Milyar \$)	Artış (%)
1990	52,3	19,7
1991	53,6	2,4
1992	58,6	9,3
1993	70,5	20,3
1994	68,6	-2,6
1995	75,7	10,3
1996	79,4	4,8
1997	84,2	6,1
1998	96,4	14,4
1999	103,0	6,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Türkiye Dış Borç İstatistikleri, 2013.

Türkiye’nin dış borçları 1990’lı yıllarda da artmaya devam etmiştir. Bunun nedeni dış borç sorununun temelinde yurtiçi tasarruf yetersizliği yatmaktadır ve bu yetersizlik bu dönemde de giderilememiştir. Borç stokunun sürekli artması Türk Lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur (Ulusoy, 2004: 136).

2000-2011 dönemi; bu dönemde de dış borçlanmaya ihtiyaç sürmüştür. Ayrıca bu dönemde dış borçlanmayı daha da artıran bazı özel durumlar meydana gelmiştir. 1999 yılı sonunda IMF ile yapılan Stand-by anlaşması çerçevesinde, döviz kuruna dayalı üç yıllık enflasyonu düşürme programı uygulamaya konulmuştur. Sıkı maliye politikası ve yapısal düzenlemelerle desteklenen programın en belirgin özelliği, Türk lirasının döviz kuru sepeti karşısındaki değerinin günlük olarak bir yıllık dönem için kamuoyuna açıklanmasıdır. Döviz kurunun belirginliği ve bekleyişlerdeki iyileşme kamu açıklarının fi-

nansmanı gerekliliğiyle birleşince dış borçlanma eğilimi artmıştır. 2001 yılı Şubat ayında tekrar krizle karşılaşmış ve döviz kuru rejiminden vazgeçilerek Türk lirası dalgalanmaya bırakılmıştır. Şubat ayında, portföy ağırlıklı olmak üzere toplam 5.3 milyar dolarlık kısa vadeli sermaye çıkışı olmuştur. Ekonomide tekrar istikrar sağlamak için “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” hazırlanmış ve Mayıs ayında IMF ile yeni bir Stand-By anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde, 2001 yılında IMF’den 10,2 milyar dolarlık kaynak kullanılmıştır (Sarı, 2004: 59).

Tablo 3. Türkiye’de 2000 Sonrası Dönemde Dış Borç Stoku

Yıllar	Dış Borç Stoku (milyar \$)	Artış (%)
2000	118,6	-4,4
2001	113,5	14,0
2002	129,5	11,1
2003	144,0	11,8
2004	161,0	5,9
2005	170,5	22,1
2006	208,3	20,1
2007	250,3	12,3
2008	281,1	-4,2
2009	269,1	8,4
2010	291,9	4,2
2011	304,3	10,8
2012	337,4	3,6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Türkiye Dış Borç İstatistikleri, 2013.

Bir ülkenin borç durumunun fazla olup olmadığını düzeyinin ne olduğunun belirlenmesinde IMF ve Dünya Bankası bazı rasyolar ve kavramlar belirlemiştir. Bunlar, toplam dış borç/ GSMH; toplam dış borç/ihracat; dış borç servisi/ihracat ve dış borç faiz servisi/ihracat oranlarıdır. Bu oranların sırasıyla %50; %275; %30 ve %20’den fazla olması durumunda ilgili ülke çok borçlu durumundadır. Yine aynı oranlar sırası ile %30-50; %160-275, %18-30 ve %12-20 olması durumunda ise ilgili ülke orta derecede borçlu olarak nitelendirilmektedir (Evgin, 2000: 14)

Türkiye toplam dış borç/GSMH kriterine göre 1999 yılına kadar orta derecede borçlu bir ülke iken, 1999 yılında IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile dış borçlanmaya ağırlık verilmesi sonucunda bu gösterge %50 oranını

geçmiştir. Bu oran 2000 yılında %44,7; 2001 yılında %57,7; 2002 yılında %56,2; 2003 yılında %47,3; 2004 yılında %41,2 olarak gerçekleşmiştir (Erkan vd., 2012: 316). Hazine Müsteşarlığı verileri incelendiğinde²; 2005 yılında %35,4; 2006 yılında %39,6; 2007 yılında %38,6; 2008 yılında %37,9; 2009 yılında % 43,6; 2010 yılında %39,9; 2011 yılında %39,3; 2012 yılında %42,9 oranı ile orta derecede borçlu ülke olmuştur. Bu rasyo, bir ülkenin genel kredibilitesinin ne olduğunu ifade etmek için kullanılmakta ve belirlenen aralıklarla ülkelerin genel kredibilitesi hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Şöyle ki; bu oran dikkate alınarak bir ülkenin %30-%50 arasında olması orta dereceli borçlu olduğunu; % 50’nin üzerinde olduğu durumlarda ise yüksek derecede borçlu olduğunu göstermektedir.

Toplam dış borç/ihracat rasyosu Türkiye’de 1997 yılından itibaren artış göstererek 2000 yılında %427,8 oranı ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2001 yılından itibaren ihracat gelirlerindeki artış ile bu oranda³ iyileşme görülmüş ve 2001 yılında %363,5; 2002 yılında %361,5; 2003 yılında %308,5; 2004 yılında %254,8; 2005 yılında %232,1; 2006 yılında %243,6; 2007 yılında %233,4; 2008 yılında %212,9; 2009 yılında %263,5; 2010 yılında %256,4; 2011 yılında %225,6 ve 2012 yılında %221,3 olarak gerçekleşmiş ve Türkiye bu kriter için gerekli olan oranlar incelendiğinde de orta derecede borçlu bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rasyo, ihracat gelirlerinin dış borç ödeme üzerindeki etkisini göstermektedir. İhracat gelirleri ile dış borç ödeme oranları Türkiye açısından incelendiğinde uzun dönemde ülkenin borç ödeme kapasitesinin yeterli olmadığı görülmektedir.

Dış borç servisi/ihracat rasyosu incelendiğinde bu oran (Erkan vd., 2012: 316); 2000 yılında %79,0; 2006 yılında %46,8; 2007 yılında %45,4; 2008 yılında %40,4; 2009 yılında %56,5; 2010 yılında %48,6; 2011 yılında %38,4 oranları ile Türkiye çok borçlu ülke konumundadır. Bu rasyo, ihracat gelirlerinin dış borç ödeme üzerindeki etkisini göstermektedir. İhracat gelirleri ile dış borç ödeme oranları Türkiye açısından incelendiğinde uzun dönemde ülkenin borç ödeme kapasitesinin yeterli olmadığı görülmektedir.

Dış borç faiz servisi/ihracat rasyosu incelendiğinde bir ülkenin ihracat gelirlerinin ne kadarlık kısmının yıllık borç faiz ödemelerini karşıladığını göstermektedir. Bu oran 1994 yılında %21 iken 2001 ve 2002 yıllarında %22

²<https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fGenel+%C4%B0%C3%A7erik%2fBORC+GOSTERGELERI.pdf> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).

³<https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fGenel+%C4%B0%C3%A7erik%2fBORC+GOSTERGELERI.pdf> (Erişim Tarihi: 01.06.2013).

oranına ulaşmıştır. 2004 yılında %11,4 ve izleyen yıllarda da düşüşle %2011 yılında %6,1 olarak gerçekleşmiş ve 2004 yılından bu tarafa her zaman normal aralığında seyretmiştir (Erkan vd., 2012: 316). Bu rasyo, dış borçlanmanın maliyetini ölçmede kullanılmaktadır. Bu oran %12 - %20 arasında olduğunda ülke orta derece borçlu olarak ifade edilmekte, %20'yi aştığı takdirde ülke, çok borçlu olmaktadır (Sarı, 2004: 10).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Topluluk içinde insanların etkileşim halinde bulunduğu, bütünleşik insan ilişkilerinin bir şekli ve/veya dönüşümüdür. Topluluk dayanışma esasında günlük birey davranışlarının etkileşimi sonucunda oluşan bir dayanışmadır. Mali sosyoloji, mali olaylar karşısında toplumun verdiği tepkiyi de incelemektedir. IMF ve Dünya Bankası, bir ülkenin borç durumunun düzeyinin ne olduğunun belirlenmesinde bazı rasyolar ve kavramlar belirlemiştir. Bunlar, toplam dış borç/ GSMH; toplam dış borç/ihracat; dış borç servisi/ihracat ve dış borç faiz servisi/ihracat oranlarıdır. Bu oranların sırasıyla %50; %275; %30 ve %20'den fazla olması durumunda ilgili ülke çok borçlu durumundadır. Yine aynı oranlar sırası ile %30-50; %160-275, %18-30 ve %12-20 olması durumunda ise ilgili ülke orta derecede borçlu olarak nitelendirilmektedir. Bu rasyoların bir kısmı, çalışmada Türkiye açısından incelendiğinde, ülke hala çok borçlu bir ülke konumundadır.

Türkiye, yıllar itibariyle ülkedeki dış borçlanmanın seyri açısından incelendiği zamanda da borçlu bir ülke olarak kabul edilmektedir. Borçlu bir ülke gerçeği/algısı, bu borç özellikle de dışa bağımlı bir borçlanma şeklinde yapılmışsa toplum üzerinde olumsuz ekonomik ve sosyal etkiler oluşturmaktadır. Bu etkilerden çalışmamızın konusu olan mali sosyoloji bağlamında; sosyal olanları, literatürde daha çok karşımıza gelir dağılımında adaletsizlik etkisi ya da borç yükü etkisi ile ifade edilmektedir. Borçlanmanın yük olduğu var sayılan klasik iktisat yaklaşımının yanı sıra modern iktisat yaklaşımında ise borçlanmanın dışa bağımlılık oluşturmamasına özen gösterilerek yönetilmesi durumunda gelecek nesillere bir yük yüklemek yerine bir refah artışı olarak dönüştürülmesinin de mümkün olacağı savunulmaktadır. Dış borçlanmanın bir diğer toplumsal etkisi ise gelir dağılımında adaletsizlik oluşturması ya da var olan adaletsizliğin daha derinleştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda yapılan borçlanma sonucunda ülkedeki üretim faktörlerinin fiyatı artması halinde insanlar üretim ve/veya tüketim yapmak yerine tasar-

rufa yönelerek, toplumda tasarruf yapan kesim lehine bir gelir dağılımının bozulması söz konusu olmaktadır. Bu noktada, aynı zamanda dış borçlanma yapıldığı dönemde bir gelir olmasıyla beraber ödeme zamanı geldiği dönemde ise bir gider olarak devletlerin karşısına çıkmaktadır. Toplum, her dönemde bir fayda ile beraber bir de maliyetle karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye’nin 2012 yılı itibarıyla 337,4 milyar dolar dış borç stoku bulunmaktadır. Bu var olan dış borç sonucunda toplumu oluşturan bireyler ve toplumsal mali düzen ile aralarında yaşamları boyunca süren dolaylı ve/veya doğrudan etkileşim sonucunda bireylerin mali sistemle ilgili görüşleri, fikirleri, davranışları, algılamaları ya da tepkileri ve değerlendirmeleri çeşitlenecek ve birbirlerinden etkilenecektir. Bu bağlamda toplumda borçlanmaya bakış açısının ne olduğu dış borcun toplumdaki bireyler tarafından nasıl algılandığı ve bu algılama sonucunda nasıl tepkiler verdiğinin değişik ekonometrik ölçüm yöntemleri kullanılarak ve/veya disiplinlerarası yaklaşımların esas alındığı bir kavrama ve çözüm sürecinin ön plana çıkarılarak borçlanmanın esaslarının belirlenmesi izlenecek bir dış borçlanma politikasında alınacak kararların doğruluğu açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ARSAN, Ü. (1970): “Kalkınan Ülkelerde Kamu Borçları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXV, No: 3, Sevinç Matbaası, Ankara.

BÜLBÜL, D. (2003): “Devlet Borçlanmasının Sosyal ve Ekonomik Etkileri”, **Ekonomik Yaklaşım**, Sayı: 44,46, Cilt:14, Kış.

ÇELEBİ, K. (2012): “Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi”, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/418, Ankara.

EKER, A. (2004): **Kamu Maliyesi**, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir.

ERDEM, M. (1996): **Devlet Borçları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

ERKAN, Ç., E.TUTAR, F.TUTAR ve M.V. EREN (2012): “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980-2012)”, International Conference on Eurasian Economies, <http://www.eecon.info/papers/483.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2013).

EVGİN, T. (2000): **Dünden Bugüne Dış Borçlarımız**, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma-İnceleme Dizisi 26, Ankara.

EVGİN, T. (1996): “Dış Borçlanma ve Dış Borçlarımızda Yapılan Düzenlemeler”. **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Kış, Sayı: 23.

GÜRKAN, C. (2011): “Ekonomi Politik Olarak Kamu Maliyesi: Kavramsal ve Yöntembilimsel Bir İnceleme”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:121.

KARACA, M. (2010): "Sosyoloji'nin Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi", **Sosyoloji** içinde., (Ed: Feridun MERTER ve Mustafa TALAS), Lord Matbaacılık, İstanbul.

KURTKAN, A. (1968): **Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji**, Fakülter Matbaası, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1312, İktisat Fakültesi No: 221, İstanbul.

MERİÇ, M. (2013): **Devlet Borçları**, Şafak Matbaacılık, Mart, Ankara.

MUTLUER, K., E. ÖNER ve A. KESİK (2007): **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim, İstanbul.

NEMLİ, A. (1984): **Kamu Maliyesine Giriş**, Filiz Kitabevi, İstanbul.

SARI, M. (2004): Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları, T.C. Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Yayınlanmış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ekim, Ankara.

SAVAŞ, V. (1976): **Kalkınma Ekonomisi**, 4. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

SERT, M. (2011): "Maliye"ye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Sayı:81, Cilt:22.

TANDIRCIOĞLU, H. (2000): "Türkiye'de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı:2.

ULUSOY, A. (2004): **Devlet Borçlanması**, Üçyol Kitabevi, Celepler Matbaacılık, Trabzon.

ÜNSAL, H. (2004): "Kamu Finansman Aracı Olarak Dış Borçlanma ve 1994 Sonrası Türkiye Uygulaması", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Haziran, Yıl:19, Sayı: 219.